

ของฝากจากบรรณาธิการ *Souvenirs from Editor*

อัจฉรา วรณเชษฐ์*
Achara Wanachaet

เมื่อช่วงปลายมีนาคมถึงต้นเมษายนที่ผ่านมา บรรณาธิการมีโอกาสได้ไปประชุมสัมมนาวิชาการเกี่ยวกับเรื่องวรรณคดีวิจารณ์และไปฝึกอบรมด้านการเรียนการสอนวรรณคดีที่ประเทศฝรั่งเศส เนื้อหาเชิงวิชาการของประสบการณ์ที่ได้รับจากการประชุมและการฝึกอบรมสอดคล้องกับหัวข้อของวารสารฉบับนี้ค่อนข้างมาก จึงใคร่ขอถ่ายทอดประสบการณ์ที่ได้รับมานั้นเป็นของฝากส่งท้าย *วารสารอักษรศาสตร์ (ฉบับพิเศษ) ฉบับนี้*

การประชุมสัมมนาในหัวข้อ : *การวิจารณ์วรรณคดีของศตวรรษที่ ๒๐ ในฝรั่งเศสและอิตาลี*^{*}

อารัมภบท

หัวข้อการสัมมนา «การวิจารณ์วรรณคดีของศตวรรษที่ ๒๐ ในฝรั่งเศสและอิตาลี» เป็นประเด็นศึกษาที่ผู้เขียนมีความสนใจและทำงานกันมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว นอกเหนือจากความสนใจส่วนตัวแล้วก็มีเหตุผลเชิงวิชาการที่สำคัญอีกสองประการคือ ประการแรก การวิจารณ์วรรณคดีซึ่งผู้เขียนมีหน้าที่รับผิดชอบการเรียนการสอนอยู่นั้นเป็นรายวิชาบังคับตามหลักสูตรระดับปริญญาโทและรายวิชาเลือกกระดပ်ปริญญาตรีของภาควิชาภาษาฝรั่งเศส การวิจารณ์และทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ (ซึ่งเป็นฐานวิชาการที่สำคัญของการวิจารณ์) นับเป็นรากฐานสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งของวรรณคดีศึกษาของฝรั่งเศส ผู้ที่ทำงานกันค้นคว้าวิจัยและรับผิดชอบการเรียนการสอนวรรณคดีฝรั่งเศสไม่อาจปฏิเสธ

* รองศาสตราจารย์ ตีอกเตอร์ ประจำภาควิชาภาษาฝรั่งเศส คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

^{*} จัดโดยศูนย์ I.R.E.F.I. มหาวิทยาลัย Caen ระหว่างวันที่ ๓๐ มีนาคม - ๑ เมษายน ๒๕๔๔ เมือง Caen ประเทศฝรั่งเศส

องค์ความรู้ดังกล่าวซึ่งมีความหลากหลายซับซ้อนและพัฒนาการที่ต่อเนื่อง การติดตามความเคลื่อนไหวความเป็นไปและความก้าวหน้าของโลกวรรณคดีศึกษาในฝรั่งเศสจึงจัดได้ว่าเป็นพันธกิจที่ผู้รับผิดชอบการเรียนการสอนและการค้นคว้าวิจัยในสาขานี้ไม่อาจละเลยได้ ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างการวิจารณ์ของฝรั่งเศสและอิตาลีนับเป็นแง่มุมเฉพาะที่น่าสนใจศึกษา โดยเฉพาะสำหรับผู้ที่มีมาจากวัฒนธรรมวรรณคดีอื่นที่ไม่ใช่วรรณคดีตะวันตก เพราะนอกเหนือจากการที่เราจะทำความรู้จักกับแนวคิดเกี่ยวกับวรรณคดีและกระแสนักวิจารณ์ต่างๆ ของวรรณคดีศึกษาของนักวิชาการทั้งสองชาตินี้แล้วเรายังจะได้เห็นถึงวิธีการรับการแลกเปลี่ยนตลอดจนอิทธิพลที่การวิจารณ์ของทั้งสองวรรณคดีศึกษาของยุโรปมีต่อกัน

เนื้อหาการสัมมนา

การประชุมสัมมนาครั้งนี้มีระยะเวลา ๓ วัน ในแต่ละวันจะมีหัวข้อการสัมมนาสองหัวข้อใหญ่ ภาคเช้า ๑ หัวข้อ ภาคบ่าย ๑ หัวข้อในแต่ละหัวข้อใหญ่จะมีผู้เชี่ยวชาญด้านทฤษฎีและวรรณคดีวิจารณ์ทั้งจากมหาวิทยาลัยของฝรั่งเศสและอิตาลี ๓ หรือ ๔ ท่านนำเสนอผลงานวิจัยที่สัมพันธ์กับหัวข้อที่ตั้งไว้ และปิดท้ายแต่ละหัวข้อใหญ่ด้วยการอภิปรายเพื่อตั้งคำถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รายละเอียดหัวข้อใหญ่ของการสัมมนามีดังนี้ :

- วันพฤหัสบดีที่ ๓๐ มีนาคม ภาคเช้า การแปลและการตอบรับงานวรรณคดี

ภาคบ่าย ทฤษฎีวรรณคดีและมนุษยศาสตร์

- วันศุกร์ที่ ๓๑ มีนาคม

ภาคเช้า ทฤษฎีวรรณคดีในปัจจุบัน

ภาคบ่าย โครงสร้างนิยมที่ศึกษากันอยู่

- วันเสาร์ที่ ๑ เมษายน

ภาคเช้า ข้อพิพาทเกี่ยวกับด้านจิตวิเคราะห์

(la psychanalyse)

ภาคบ่าย สัญลักษณ์ศาสตร์ (semiotique) และวรรณคดี

จากทฤษฎีหลักๆ ซึ่งครอบคลุมกระแสนักวิจารณ์วรรณคดีที่เป็นที่สนใจของวรรณคดีศึกษาทั้งของฝรั่งเศสและอิตาลีในขณะนี้ ทำให้เราได้รับทราบข้อมูลและความรู้ที่หลากหลาย ได้รับฟังแนวคิดและมองเห็นทิศทางและแนวทางการวิจัยที่นักวิชาการด้านวรรณคดีศึกษาของทั้งสองวัฒนธรรมกำลังดำเนินงานอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานของนักคิดและนักทฤษฎีด้านวรรณคดีศึกษาหรือด้านมนุษยวิทยาที่ได้รับการอ้างอิงซึ่งเรารู้จักอย่างผิวเผินหรือไม่เคยรู้จักมาก่อนเลย นับตั้งแต่ Umberto

Eco, Italo Calvino, Vattimo, Segre, Clifford Geertz, ไปจนถึง Georges Mounin, Michel Foucault, Hans Robert Jauss หรือ Wolfgang Iser เป็นต้น

ประเด็นย่อยที่มีการนำเสนอแนวความคิดพอจะสรุปหัวข้อได้ดังนี้

- สถานภาพของกระแสการวิจารณ์ที่อิงทฤษฎีเรื่องการตอบรับงานวรรณคดี (la réception) ของนักทฤษฎีชาวเยอรมัน ๒ ท่าน Wolfgang Iser และ Hans Robert Jauss ทฤษฎีการวิจารณ์ของสำนัก Constance นี้กำลังเป็นที่สนใจในแวดวงวรรณคดีศึกษา โดยเฉพาะในฝรั่งเศส เพราะเป็นทฤษฎีที่เน้นบทบาทและความสำคัญของ **ผู้อ่าน** (le lecteur) ซึ่งเป็นมุมมองที่แตกต่างไปจากวิธีการศึกษาวรรณคดีแบบคลาสสิกที่มักให้ความสำคัญกับตัวบทและจิตวิญญาณของผู้แต่ง (l'auteur) มากกว่า หรือจากระเบียบวิธีการวิเคราะห์ผลงานตามแนวทางของกระแสโครงสร้างนิยม (structuralisme) ที่หัวใจของการศึกษาจะอยู่ที่ผลงานหรือตัวบท (texte) เป็นสำคัญ

- การวิจารณ์ที่เน้นทฤษฎีแนวแกนความคิด (la thématique) จัดได้ว่าเป็นกระแสวิจารณ์ของฝรั่งเศสที่ได้รับการตอบรับอย่างน่าสนใจและด้วยแง่มุมเชิงวิพากษ์จากนักวิชาการอิตาลี

- วรรณคดีและประวัติศาสตร์แนวใหม่กับแนวความคิดของ Michel Foucault และ Clifford Geertz แนวคิดนี้นำเสนอโดยนักวิชาการอิตาลีที่ให้ความสำคัญกับมิติของประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่สืบทอดมาจากผลงานของนักคิดและนักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส และผลงานที่ศึกษาและตีความพฤติกรรมต่างๆ ที่สังคมกำหนดว่าเป็นวัฒนธรรมของนักมนุษยวิทยาอเมริกัน แง่มุมนี้ดูจะเป็นการศึกษาวรรณคดีที่ฝรั่งเศสเพิ่งให้ความสนใจและเป็นแง่มุมที่โดดเด่นและมาแรงในแวดวงวรรณคดีศึกษาของอังกฤษ-อเมริกัน (ซึ่งวงวิชาการของไทยจะรับมาจากจีน)

- กฎเกณฑ์และแม่แบบทางวรรณคดีในงานของนักวิจารณ์หญิงของอิตาลีในศตวรรษที่ ๒๐ เป็นการศึกษางานวิจารณ์ที่ดูจะไปกับกระแสการวิจารณ์แนว féminisme ซึ่งได้รับความนิยมในอเมริกา นักวิชาการ (หญิง) ฝรั่งเศสพยายามจะศึกษามุมมองและทัศนะคติที่สังเกตได้จากวาทกรรมเชิงวิพากษ์ (discours critique) ของนักวิจารณ์หญิงอิตาลี (ซึ่งบางท่านก็เป็นนักเขียนด้วย) (ต้องยอมรับว่านอกเหนือจากนักวิจารณ์ ๒-๓ ท่านที่ผลงานได้รับการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสแล้วผู้เขียนแทบไม่มีความรู้เกี่ยวกับโลกวรรณคดีศึกษาของอิตาลีเลย)

- ว่าด้วยทฤษฎี (ทฤษฎีหนึ่งเดียว / ทฤษฎีที่หลากหลาย) (เป็นที่น่าเสียดายว่าหัวข้อนี้ นำเสนอเป็นภาษาอิตาลีโดยนักวิชาการอิตาลี)

- การวิจารณ์ในฐานะการสนทนาหรือการวิจารณ์ในฐานะความขัดแย้ง (นำเสนอเป็นภาษาอิตาลี)

● ลัทธิโครงสร้างนิยมในการวิจารณ์กับประเด็นศึกษาที่หลากหลาย : โครงสร้างนิยมของฝรั่งเศส และการก้าวออกจากการปฏิบัติของลัทธิโครงสร้างนิยม - กรณีศึกษาจากผลงานของ Tzvetan Todorov - การเสนอผลงานวิชาการในการสัมมนาครั้งนี้ทำให้เรายังคงยืนยันความสำคัญของแนวคิดและระเบียบวิธีของทฤษฎีโครงสร้างนิยมในการศึกษาวรรณคดีได้ แต่แน่นอนว่าแนวคิดสำคัญของนักทฤษฎีหลายท่านของกระแสนี้ (โดยเฉพาะ Roland Barthes, Gérard Genette, Tzvetan Todorov) ได้ถูกนำมาศึกษาทบทวนพินิจวิเคราะห์ใหม่ด้วยแง่มุมเชิงวิพากษ์และพาไปสู่การแก้ไขปรับปรุงปรับเปลี่ยนให้แนวคิดเหมาะสมทันสมัยและนำมาใช้เป็นเครื่องมือหรือแนวคิดในการศึกษาวรรณคดี ณ เวลาปัจจุบันได้อย่างน่าสนใจยิ่ง

● เดิมพันของทฤษฎีแนวจิตวิเคราะห์ (la théorie psychanalytique) กระแสวิจารณ์กระแสนี้อาจจะไม่ถึงกับไม่เป็นที่รู้จัก แต่คงกล่าวได้ว่าระเบียบวิธีวิจารณ์แนวนี้น้อยแพร่หลายเป็นที่นิยมในแวดวงวรรณคดีศึกษาวรรณกรรมตะวันตกในบ้านเรา ฐานความคิดที่สำคัญของการวิจารณ์กระแสนี้มาจากทฤษฎีและระเบียบวิธีทางจิตวิเคราะห์ของ Sigmund Freud เจ้าของทฤษฎีเองได้นำระเบียบวิธีดังกล่าวมาทดลองประยุกต์ใช้กับการวิเคราะห์นักเขียนและผลงาน ต่อมาก็ได้มีการนำทั้งทฤษฎีและระเบียบวิธีของ Freud มาพัฒนาต่อยอดโดยนักคิดนักทฤษฎีตะวันตกท่านอื่นๆ และเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง และนักวิชาการด้านวรรณคดีศึกษาของฝรั่งเศสก็นำมาใช้เป็นระเบียบวิธีหนึ่งของการวิจารณ์วรรณคดี จะเห็นว่าการวิพากษ์วิจารณ์เองก็ให้ความสนใจกับการวิจารณ์กระแสนี้และมีการแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการฝรั่งเศสอย่างเป็นรูปธรรม

● ทฤษฎีที่เกี่ยวกับสัญญานศาสตร์ (sémiotique) : ทฤษฎีวรรณคดีจาก Italo Calvino ถึง Vattimo เพราะเหตุใดทฤษฎีสัญญานศาสตร์จึงให้ความสนใจกับวรรณคดี ? ทฤษฎีสัญญานศาสตร์เป็นกระแสการวิจารณ์อีกหนึ่งกระแสที่อยู่ในความนิยมของนักวิชาการทั้งสองชาตินี้ มีงานวิจัยจำนวนมากที่กำลังศึกษาแนวคิดและวิธีการนำศาสตร์นี้มาใช้ในวรรณคดีศึกษา

ข้อสังเกตบางประการที่ได้จากการสัมมนาครั้งนี้

● วรรณคดีและวรรณคดีศึกษาของฝรั่งเศสและอิตาลีซึ่งตามประวัติวรรณคดีนับตั้งแต่มยุคคลงมาแล้วมีรากวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกันและมีอิทธิพลต่อกันและกันมาโดยตลอด ปัจจุบันต่างก็ยังคงมีความสนใจร่วมในหลายๆ ประเด็นโดยเฉพาะด้านทฤษฎีและการวิจารณ์ นักเขียนและนักวิจารณ์อิตาลีเช่น Italo Calvino หรือ นักคิดนักเขียนและนักภาษาศาสตร์ด้าน

สัญญาณศาสตร์เช่น Umberto Eco ต่างก็เป็นที่ยอมรับในวงวรรณคดีศึกษาของฝรั่งเศส หรือนักวิชาการและนักทฤษฎีฝรั่งเศสหลายคนโดยเฉพาะในกระแสการวิจารณ์ที่องทฤษฎีแก่นความคิด และลัทธิโครงสร้างนิยมก็เป็นที่ยอมรับของวงวิชาการอิตาลี

๑. วรรณคดีศึกษาของทั้งสองชาติต่างกำลังเปิดกว้างไปสู่กระแสวัฒนธรรมศึกษา หันไปเชื่อมโยงวรรณคดีศึกษากับมนุษยวิทยาและให้ความสำคัญกับมิติของประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่มีได้มองประวัติศาสตร์เพียงแค่เหตุการณ์ต่างๆเท่านั้น ขอบเขตของวรรณคดีศึกษายกกว้างขึ้น และเชื่อมโยงสัมพันธ์กับองค์ความรู้อื่นมากขึ้น ซึ่งจุดนี้เราจะเห็นความเปลี่ยนแปลงจากกระแสการวิจารณ์ที่เฟื่องฟูอยู่ในช่วงทศวรรษ ๖๐-๗๐ ที่มักติชอบเขตให้ความสำคัญอยู่เพียงกับตัวบทและภาษาในตัวบทเท่านั้น แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่าองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้รับมาจากการศึกษาค้นคว้าของกระแสโครงสร้างนิยมจะถูกปฏิเสธไปโดยสิ้นเชิง ดังเช่นข้อสังเกตที่กล่าวแล้วข้างต้น องค์ความรู้ต่างๆ ที่สับสนวุ่นวายได้รับการนำมาศึกษาพิจารณาบทพบใหม่ในบริบทและเงื่อนไขของเวลาในปัจจุบันอยู่เสมอ

บทสรุปและประโยชน์ที่ได้จากการเข้าร่วมการประชุมสัมมนา

๑. การมีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการที่เป็นรูปธรรมระหว่างวรรณคดีศึกษาของฝรั่งเศสและอิตาลีเป็นแรงจูงใจและพลังขับเคลื่อนให้เกิดการทำงานด้านการค้นคว้าวิจัยและการแลกเปลี่ยนทางวิชาการที่เข้มแข็งทั้งในระดับส่วนบุคคลและในระดับสถาบันการศึกษาหลายๆสถาบัน เป็นการกระตุ้นให้เกิดการสร้างงานวิชาการที่ต่อเนื่องและมีความแปลกใหม่ด้วยการพยายามตั้งประเด็นศึกษาใหม่ๆ ทั้งในส่วนของทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และเป็นการขยายขอบเขตการศึกษาค้นคว้าและวิจัยทางด้านวรรณคดีให้ข้ามพรมแดนวัฒนธรรมต้นกำเนิด ในแง่มุมนี้ทำให้เรามองเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการทำงานในระดับมืออาชีพ การศึกษาองค์ความรู้ที่มีลักษณะบูรณาการและการสร้างสรรค์ที่พาไปสู่การรู้จักองค์ความรู้ที่เราศึกษาอย่างลุ่มลึก

๒. ความเข้มแข็งและความเข้มข้นเชิงวิชาการ ผลงานวิจัยที่มีการนำเสนอในการสัมมนานานาชาติครั้งนี้ทำให้เราตระหนักถึงความล้าหลังหรือความล้าช้าเชิงวิชาการทั้งในส่วนตัวของเราเองและในเนื้อหาของการเรียนการสอนทฤษฎีและวรรณคดีวิจารณ์ของฝรั่งเศส จุดนี้ช่วยกระตุ้นให้เรารื้อฟื้นตัวทางวิชาการเพิ่มขึ้น มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับระดับความรู้ของเราอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้

เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานภาพล่าสุดและความเป็นไปในปัจจุบันขององค์ความรู้ที่เราศึกษาค้นคว้าติดตามความเคลื่อนไหวและมีหน้าที่รับผิดชอบในการการเรียนการสอน

๓. การพัฒนาศักยภาพด้านการวิจัยของนักวิชาการระดับอุดมศึกษาในสาขาวรรณคดีและมนุษยศาสตร์ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากสถาบันเป็นอย่างดีในทุกๆ ด้าน การนำเสนอผลงานวิชาการในการประชุมสัมมนาในระดับนานาชาติเช่นนี้ ผลงานที่น่าเสนอคือผลของงานวิจัยที่ดำเนินมาแล้ว ๒-๓ ปีและเป็นผลงานที่จะได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่โดยสำนักพิมพ์ของสถาบันที่เป็นเจ้าภาพจัดการประชุม และในลำดับต่อไปเจ้าของผลงานก็สามารถนำผลงานนั้นๆ ไปศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อให้ละเอียดลุ่มลึกและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๔. การได้มีโอกาสไปเข้าร่วมสัมมนาในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านงานวิจัย ได้รับฟังผลงานวิจัยหรือประเด็นคำถามต่างๆ มีโอกาสตั้งคำถาม สอบถาม ขอข้อมูลและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิชาการที่มีประสบการณ์ด้านทฤษฎีและการวิจารณ์ของตะวันตกมากกว่าเรานับได้ว่าเป็นเช่นการไป พื้นที่ศิลปะวิทยาการ รูปแบบหนึ่งที่มีประโยชน์ต่อเราในฐานะนักวิชาการด้านวรรณคดีศึกษาในระดับหนึ่ง เป็นโอกาสได้เปิดโลกทัศน์ด้านวิชาการให้กว้างขึ้นในบรรยากาศวิชาการแบบ “อื่น” ที่มีมุมมองแตกต่างไปจากของเรา